

DUCH SVATÝ V DĚJINÁCH SPÁSY U SV. IRENEJE

David Vopřada

Mezi křesťanskými spisovateli 2. století představuje lyonský biskup Irenej (†202/203) mimořádný zjev. Hloubka jeho teologie se stává účinným nástrojem obrany pravé víry, avšak i nesmírně kvalitním duchovním pokrmem.¹ Irenej dokazuje, že skutečnou teologii nelze oddělovat od duchovního života a naopak že autentický křesťanský život se stává bez poctivého zakotvení v teologii jen bezduchou hrou na duchovno. Učení sv. Ireneje o Duchu svatém nám může připomenout, že mezi křesťanskými dogmaty a životem, mezi tím, čemu a v koho věříme, a tím, jak věříme ve vlastní životě, nemůže existovat žádný rozpor ani odstup. Garantem takové jednoty teologie a křesťanského života je právě Duch svatý. Proto si v tomto článku dovolujeme přinést malou sondu do Irenejovy nauky o Duchu svatém, která si klade za cíl napomoci teologické reflexi s ohledem na katechezi věřících, jíž by bylo během probíhajícího roku birmování, vyhlášeného ČBK, tolik zapotřebí. Vzhledem k omezenému prostoru se zaměříme především na úlohu Ducha svatého v Božím působení v dějinách lidstva, tj. v tzv. ekonomii spásy.²

**DAVID VOPŘADA,
S.T.L.**

Je knězem královéhradecké diecéze. Na Patristickém institutu Augustinianum v Římě dokončuje dizertaci o mystagogickém charakteru *Komentáře k Žalmu 118 sv. Ambrože*.

Duch svatý při stvoření

Duch svatý se podle Ireneje neobjevuje na scéně dějin spásy až o Letnicích. Celé dějiny lidstva totiž výslovně zjevují existenci Ducha svatého, stejně jako Otce a Syna. Irenej je hluboce přesvědčen, že Duch-Moudrost působí již při stvoření světa. Otce, který vše tvoří z vlastní vůle, k tomuto činu nic nenutí. A přesto se stvoření coby „Otcovy ruce“ účastní i Syn a Duch, tj. Slovo a Moudrost, kteří sdílejí božskou přirozenost a k nimž se Otec obrací slovy Gn 1,26: „Učiňme člověka ke svému obrazu a podobě.“ Syn je obraz, model veškerého stvoření, Duch podoba, Moudrost, s níž je vše uspořádáno (A. h. IV praef., 4; 20, 1).³ Celé stvoření tedy plně pochází od Boha a je odrazem jeho dobroty, záměru a moudrosti:

Boha tedy nelze poznat podle jeho velikosti [...], ale podle jeho lásky. Právě ta nás skrze jeho Slovo k němu vede. [...] On sám všechno založil, stvořil a dal všem věcem řád. (A. h. IV 20, 1)

Již při stvoření tedy Bůh začíná zjevovat svůj záměr nechat se poznat. Vždyť jedním ze jmen Ducha je láska, a právě ta uskutěčňuje božský záměr nechat se poznat lidem. Boží láska, Duch, přivádí celé stvoření ve všech jeho součástech k „harmonii“, tedy k podobě, která stvoření náleží. Duch, zosobněná Moudrost, která je u Otce přede vším stvořením (Srv. Př 3,19n; 8,27–31; A. h. IV 20, 3), nechává člověka vstoupit do neprobádatelných hlubin velikosti Boží díky poznání lásky (A. h. IV 20, 4). Řád, do nějž Bůh touží vše uvést, se tedy nazývá krása. V ní Bůh nachází zalíbení a činí se v ní přístupný nám i celému stvoření. Bůh zůstává nepoznatelný, avšak pouze v tom smyslu, že „nemůžeme poznat Boha bez Boha“: nemůžeme totiž poznat Boha bez Ježíše Krista a činnosti Ducha svatého, který nás k takovému poznání uschopňuje (A. h. IV 5, 1. 5; 6, 4; *Epid.* 5).

Stvoření nachází pak svůj nejvyšší výraz v člověku, jenž stvořen dvěma božskými „rukama“ přijímá Stvořitelův „dech“. Nadán rozumem a svobodou podobá se Bohu (A. h. IV 4, 3). V Synu přijímá Boží nesmazatelný obraz, v Duchu podobu, která se teprve má v čase uskutečnit s tím, jak člověk přijme Ducha (A. h. v 8, 2). Člověk je tak stvořen v těsné blízkosti Boha a vtělení Slova pak lidské „tělo“ a Stvořitele, spasené i Spasitele, spojuje (*Epid.* 11–17):

Když na samém počátku stvořil Bůh člověka, stvořil ho proto, aby jej zahrnul svými dary. Patriarchy vyvolil proto, aby je spasil. Předem si vytvářel svůj lid, když učil nevědomé následovat Boha. Ustanovoval proroky, aby zvykal člověka být nositelem Božího Ducha na zemi a mít společenství s Bohem. Bůh nikoho nepotřebuje, ale těm, kteří potřebují jeho, nabízí své společenství. Těm, v nichž našel zalíbení, vykreslil jako architekt plán díla spásy: těm, kteří nevěděli v Egyptě kudy kam, se sám stal průvodcem na cestě, těm, kteří se na poušti bouřili, dal příhodný zákon, těm, kteří vstoupili do zaslíbené země, se postaral o patřičné dědictví a všem, kteří se vracejí k Otci, zabíjí vykrmené tele a dává přinést nejlepší oděv. Tak mnoha způsoby mistrně komponuje lidstvu symfonii spásy. Proto Jan ve Zjevení říká: *A jeho hlas je jako hukot množství vod*. Neboť opravdu mnohé jsou vody Božího Ducha, vždyť bohatý a veliký je Otec. (A. h. IV 14, 2)

Duch Boží je tedy u díla již od počátku dějin spásy a postupně šíří božskou dobrotu na veškeré stvoření. Cíl veškerého stvoření se má plně zjevit v člověku, jehož úděl přesahuje úděl ostatního stvoření. Člověk, stvořený s ohledem na člověka Ježíše, vtělené Slovo, má uskutečnit úplnou podobnost s ním tak, že „ponese Ducha“, díky němuž má „společenství“ s Bohem. Tvůrce stvořil člověka jako svobodného a schopného růst: nosí tedy v srdci pedagogii, která má člověka dovést k dospělosti, připravit jej na návrat a nabídnout mu odpuštění, aby – až bude přiveden zpět do Otcova domu – se tímto domem nově rozezněla „hudba spásy“. V Irenejově pohledu tak celý Boží záměr představuje mocnou symfonii hlasů a událostí v průběhu celých dějin spásy, které nelze zadržet, neboť ten, který je „bohatý a veliký“, je zamýšlel pro tajemné a plné společenství lidí se sebou.

Duch svatý umožňuje vidět Boha

Bůh, ač zůstává neviditelný, touží po spáse člověka a zjevuje se mu v událostech, které nazýváme „dějinami spásy“. Ty vrcholí příchodem Slova, jež se stalo člověkem, v Ježíši Kristu. Boží pedagogie vede člověka, aby se nechal obejmout Duchem, opustil „ducha přestoupení“ a sloužil Bohu „v duchu a spravedlnosti“. Celou činnost Trojice, zaměřenou ke spáse člověka a jeho návratu v Duchu k Otci a zjevenou v jednotě SZ a NZ – dějiny spásy, Boží „ekonomii“ –, přirovnává Irenej k „dobře zkomponované harmonii“. Sled jednotlivých událostí utváří melodickou skladbu, jejíž krásu nemůže pokorné ucho přeslechnout. V životě člověka tak lze zahlédnout Boha, i v něm se Bůh „zjevuje“:

Slovo zjevovalo Boha viditelně lidem prostřednictvím mnoha „ekonomií“, aby člověk, zbavený zcela Boha, nepřestal existovat. Sláva Boží je skutečně živý člověk a život člověka je vidění Boha. (A. h. IV 20, 7)

Duch svatý, připodobněn v tomto obraze jakémusi dirigen- tu, v průběhu dějin spásy všem napomáhá, aby se společ- ně podíleli Bohu. Člověka tak Duch připravuje pro Božího Syna, ten jej přivádí k Otci a Otec mu dává neporušitelnost života věčného, „aby jej Boží nádhra oživila“. Tato „příprava“ má tři fáze: Duch svatý nejprve připravuje člověka v proro- cích SZ, v Synu se člověk stává adoptivním synem, na kon- ci věků „obdrží od Boha ještě větší slávu a jeho sláva stále poroste, až se stane podobným tomu, jenž za něj zemřel“ (A. h. IV 20, 5).

Duch svatý ve Starém zákoně

Avšak toto Slovo poukazuje na své vtělení již v textech SZ, kde „svatý Duch ústy proroků hlásal Boží záměry a rozhodnutí“ (A. h. I 10, 1):

Proroci přijali od Slova prorocké charisma, ohlašovali jeho těles- ný příchod [...], když Slovo od počátku zvěstovalo, že Bůh se zjeví lidem, bude s nimi přebývat a hovořit, [...] aby člověk, který přijal Ducha Božího, získal přístup do slávy Otcovy. (A. h. IV 20, 4)

SZ a NZ tak představují jediné zjevení, jež pochází od Boha: Mojžíš a Eliáš, kteří viděli Boha pouze v předobrazu jako zvěst o přicházejícím Synu, jej vidí přímo teprve na hoře Tábor v Ježíši Kristu (A. h. IV 20, 9n). Jejich víra je však již vírou církve, stejně jako křesťané i proroci „v Duchu“ viděli Boha.

Duch svatý ukazuje Boha v Synu

Duch svatý jednal v NZ, s plností času se otevírá nová kapito- la nazírání Boha a milosti, neboť Pán přinesl sám sebe (A. h. IV 34, 1). Proroci již měli Ducha, nešlo však o Ducha adoptivní- ho synovství, ale „pouze“ Ducha prorockého, který posvěcoval jejich život a připravoval je na příchod Božího Syna. Po vtěle- ní je možné v životě člověka spatřovat Ducha bezprostředně: Duch se vylévá na lidi a díky němu jsou přijímáni za syny (A. h. IV 13, 1). Díky Duchu, jehož oslavený Ježíš po vzkříšení předává učedníkům, má lidstvo účast na slávě Boží. Duch vychází od Otce skrze Syna, „světlo Otcovo se objevilo v těle našeho Pána a od něj přechází do nás“ (A. h. IV 20, 2). Duch, přítomný při stvo- ření i poslaný při Letnicích, stále vše směřuje k Synu, a tak neustále připravuje nové lidstvo, v němž se naplní veškerá spravedlnost (A. h. IV 16, 5).

Tělo bez Ducha je mrtvé [...]. Kde je Duch Otcův, tam je živý člověk [...], tělo je ovládáno Du- chem, zapomíná na sebe, neboť získalo vlastnosti Ducha a sta- lo se podobné Slovu Božímu. (A. h. V 9, 3)

Toto spojení Ducha svatého s člo- věkem je tak intenzivní, může až vzbuzovat podiv, neboť Duch sva- tý se stává „součástí“ dokonalého člověka.⁴ Můžeme tomu však roz- umět tak, že božský záměr s člo- věkem nezná žádných omezení, avšak přitahuje člověka do sféry, která přesahuje lidskou přiroze- nost, přivádí jej do sféry Božího ži- vota. V lidském těle tak Duch utváří boholidské společenství podle Bo-

žího záměru.⁵ Utěšitel vylévá tedy na lidi „světlo Otcovo“ a vytr- huje je z porušitelnosti tohoto světa a „připravuje je pro Boha“:

Tak jako nelze ze suché mouky bez přidání tekutiny udělat žádné těsto ani chléb, tak se ani my ve své mnohosti nemůžeme spojit v jedno v Kristu Ježíši, bez vody, která přichází z nebe. A jako vyprahlá země bez vláhy nerodí, tak bychom ani my, všichni zpo- čátku jako suchý strom, nemohli nést plody života bez hojného deště, který přichází shůry jako dar. (A. h. III 17, 2)

V Irenejově pojetí tedy Duch „přijetí za syny“ neosvěcuje pouze mysl člověka, ale zmocňuje se věřících, a přetváří je tak v celé jejich tělesnosti, aby jednoho dne mohli Otce skutečně spatřit.

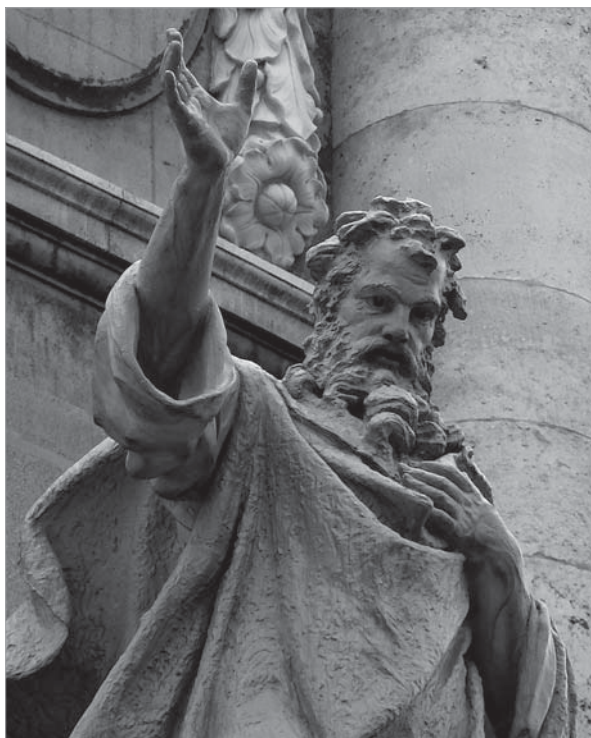
Duch svatý a naplnění lidského údělu

Člověk přichází na svět, aby přijal osobní lásku Boha, Ducha svatého, a tento Duch jej na této cestě provází až do konečné- ho naplnění cíle, kterým je patření na Boha v Otci. Pouze teh- dy bude moci člověk hovořit skutečně o „životě“, neboť „kde je Duch Otcův, tam je živý člověk“ (A. h. V 9, 3). Plnost Božího zjeve- ní, které spolu nese i úplnou účast na životě a poznání Boha, se naplňuje pouze v eschatologickém okamžiku v království Božím, kdy synovský vztah člověka k Otci, který je připravován v před- chozích etapách, dojde svého naplnění (A. h. IV 20, 5). Člověk bude podoben Synu a v plnosti bude mít podíl na jeho Duchu, a tak bude moci Otce přijmout a porozumět mu. To je také pů- vodní Boží plán se stvořením: růst a prospívat, abychom Boha již neviděli jen jako v hádankách a zrcadle, ale tvářív v tvář Bohu užívali jeho darů (A. h. IV 9, 2).

V tomto procesu hraje Duch svatý klíčovou úlohu. Dává život tělu i duši a utváří člověka k podobě Božího Syna, jenž se stal člověkem. Tak postupně proměňuje člověka, když jej přitahuje k Pánu. Adoptivním synovstvím pro věřícího vše nekončí, jde jen o „závdavek“:

Nyní přijímáme pouze jednu část Ducha, abychom se zdokona- lili, připravili na neporušitelnost a postupně se cvičili v tom, jak přijímat a nosit Boha. To apoštol nazývá „závdavkem“. [...]. Ne-

boť když pouhý závdavek působí, že člověk smí volat: „Abba, Otče!“, co teprve způsobí veškerá mi- lost Ducha, kterou dá Bůh lidem? Vždyť nás učiní jemu podobnými a zdokonalí nás podle Otcovy vůle, neboť člověka učiní k obrazu a po- době Boží. (A. h. V 8, 1)

sv. Irenej

K tomuto konečnému naplnění údělu člověka, učiněného „k ob- razu a podobě Boží“, dospějí lidé až na konci života. Ale již nyní mají tíhnout k tomu, aby mu mohli „pro- půjčit své měkké a ohebné srdce“, spojit se s ním a nechat „Božím uměním obložit hlínu,“ která v nich zůstává „čistým zlatem a stříbrem, takže si sám král bude žádat tvé krásy“ (A. h. IV 39, 2n). Duch Otcův tedy „očisťuje člověka a pozvedá jej k Božímu životu“ (A. h. V 9, 2) a být člověkem znamená tedy při- jmout život ve zkouškách, ve stálé poslušnosti při vědomí, že ty, člo- věk, „nejsi Bůh, ale Bůh tě stvo-

řil“ (A. h. IV 39, 2). V tomto čase je tedy člověk povolán vydávat v moci Ducha, který v něm přebývá, plody a tak „zžitkovat svě- řený denár“, aby jej v poslední den mohl „spolu s výtěžkem vrátit Pánu“ (A. h. III 17, 3).

Duch, Maria, církev a eucharistie

Cestu k naplnění ukazuje podle Ireneje Maria při svatbě v Káni. Když žádá o víno, vidí v Duchu svatém novou milost, kterou přinesl Syn, a dokonale tak již poznává, že se – až přijde jeho „hodina“ – stane Kristus skutečným Ženichem našeho těla. Maria ví, že skutečné víno radosti nabídne Ježíš, když doplní, co lidstvu schází od Adamova hříchu. Plna horoucí touhy žádá proto o víno nového života, které již nepodléhá porušenosti (A. h. III 11, 5 – 16, 7). Maria tedy vystihuje touhu nedokonalého člověka po radosti, která pochází od Boha. Odpověď Synova pak ukazuje, že Ježíš Marii velmi dobře rozumí, avšak v poslušnosti vyčkává čas, o němž rozhodne Otec.⁶

Duchovní člověk je tedy podobně jako Maria učedníkem Ducha Božího, hluboce spojeným se společenstvím církve, jejíž jednotu nechce narušit (A. h. IV 33, 7). Duch je principem jeho poznání, díky němuž zůstává v pravdě, dokáže rozpoznávat rozporuplnost hereze a je také uschopněn k lásce. Duchovní člověk je proto pevně zakotven v apoštolské nauce, v katolické církvi, apoštolské poslušnosti místních církví, kánonu Písma a jeho interpretace v církvi. Může tedy rozumět Písmům, neboť v nich je přítomen tentýž Duch, který řídil události a tajemství v Písmu zaznamenané. Duchovní člověk má účast na Kristu, vlastní klíč k poznání celého Písma a je schopen rozpoznat Krista v proroc- tvích i v obtížně pochopitelných textech Písma.

Duch svatý má však spojitost také s eucharistií, složenou jak z „pozemského, tak z nebeského prvku“. Kristova oběť na kříži se stala obětí církve, která obětuje eucharistický chléb a víno, a díky vylití Ducha, který z lidí činí Boží syny a bratry Kristovy, je přístupná všem (A. h. IV 17, 5). Stvoření přijímá při eucharis- tií Ducha svatého, a tak je pozvednuto. To platí dokonce i pro chléb s vínem, „nad nimiž je vzýván Bůh, není už chlebem a vínem obyčejným“, ale stává se „eucharistií sestávající ze dvou skutečností, pozemské a nebeské“. Touto účastí na eucharistii podobně „i naše těla nejsou již porušitelná, protože mají naději na vzkříšení“ (A. h. IV 18, 4n). Při eucharistické modlitbě dochází k proměně prvků stvoření v tělo a krev Páně, a tak se eucharistie stává hybatelem božského života v lidském těle:

Vinný kmen zasazený do země přináší plod ve svůj čas a pře- ničné zrno, které padne do země a rozpadne se, vyroste v klas s mnoha zrny, mocí Božího Ducha, který všechno udržuje; tyto plody pak Boží moudrost dává k užítku člověka, a když přijmou Boží slovo, stávají se eucharistií, to jest Kristovým tělem a jeho krví. Podobně budou i naše těla živená touto eucharistií uložena po smrti do země, kde se rozpadnou, a vstanou, až přijde čas a Boží Slovo je obdaruje milostí vzkříšení k slávě Boha Otce; a ten dá tomuto smrtelnému tělu nesmrtnost, tělu porušitelné- mu neporušitelnost. Neboť Boží moc se projevuje ve slabosti. (A. h. V 2, 3)

Tak jako se eucharistie stává závdavkem nesmrtnosti pro těla, která se jí živí, tak se Duch svatý stává závdavkem nesmrtel-

nosti pro církev, když buduje tělo Kristovo a přivádí je k plnosti: „Neboť tam, kde je církev, tam je i Duch Boží, a kde je Duch Boží, tam je také církev a veškerá milost.“ (A. h. III 24, 1) Církev se při slavení eucharistie již skutečně dotýká čehosi z plnosti, která má teprve přijít.

Věčný sňatek

„Plodem činnosti Ducha je spása těla.“ (A. h. V 12, 3) Božský Duch může navěky oživit tělo, a proto je také člověk stvořen, aby se mu nakonec dostalo společenství s Duchem. Duše je již nesmrtná, avšak tělo, porušené hříchem, musí být přetvořeno (A. h. V 12, 4). Proto taky na konci dějin spásy nacházíme u Ire- neje „věčný sňatek“, při němž se král spojuje s nevěstou a církev se s ním stává jediným tělem. K tomuto sňatku dochází i pro každého člověka zvlášť, když se „tělo“ věčně pojí se Slovem-Že- nichem a konečně se živý člověk stává slávou Otcovou, na niž hledí tvář v tvář (A. h. IV 20, 7).

Závěr

Díky Duchu svatému člověk překračuje svá lidská omezení a ve svém „já“ se zcela otevírá pro Boha. Díky Duchu překračuje hra- nice své přirozenosti a stává se „jako Bůh“. Člověk je člověkem v plném smyslu pouze tehdy, má-li ve svém „těle“ účast na Bo- žím životě, a nese tak v sobě určitý aspekt, „který jde za hranice lidské přirozenosti a představuje vnitřní jednotu člověka i jeho vztah s Bohem“.⁷ Mezi křesťanským životem a teologií tedy pro Ireneje neexistuje žádná průrva: křesťanská praxe je pevně ukotvena v teologii a teologie ji živí a vede ke svému cíli. I to může být jedním ze závěrů této minisondy do Irenejovy teolo- gie, která nepředstavuje pouze abstraktní spekulaci, ale proniká křesťanský život i katechezi.

Poznámky:

- 1 Zachovaly se jen dva jeho spisy: pětidílný traktát *Proti bludům* (*Adversus haereses*, dále jen A. h.) a „katechismový“ výklad víry, označovaný obvykle feckým názvem *Epideixis*.
- 2 Mezi důležitými studii ohledně Irenejovy pneumatologie zmiňu- jeme alespoň: d'ALÈS, A. *La doctrine de l'Esprit en S. Irénée*, *RSR* 14 (1924) 497–538; ORBE, A. *La teologia del Espíritu Santo. Estudios Valentinianos*, vol. IV, Roma 1966; týž, *La teologia dei secoli II e III. Il confronto della Grande Chiesa con lo gnosticismo*, 2 sv., Casale Monferrato–Roma 1995. Novější příspěvky pak představují: de ANDIA, Y. *Homo vivens. Incorruptibilit et divinisation de l'homme selon Irénée de Lyon*, Paris 1986; CATTANEO, E. *Lo Spirito Santo in Ireneo di Lione*, in TANZARELLA, S. (ed.) *La personalità dello Spirito Santo. In dialogo con Bernard Sesboué*, Cinisello Balsamo 1998, 189–205; BENATS, B. *Il ritmo trinitario della verità: la teologia di Ireneo di Lione*, Roma 2006; NOVOSAD, O. *Lo Spirito Santo nella luce dell'insegnamento di Sant'Ireneo di Lione*, diss. lic., Roma 2008, a konečně MASCHIO, G. *Un destino fuori misura*, Venezia 2008. V češtině zůstává zásadním Desoldův překlad *Patera kněh proti kacířstvím s některými dodatky*, Praha 1876, z něhož a z překladů obsažených v Denní modlitbě církve čerpáme i v tomto článku.
- 3 SIMONETTI, M. *Studi sulla cristologia del II e III secolo*, Roma 1993, 100.
- 4 Srv. d'ALÈS, op. cit. 522–30.
- 5 Srv. MASCHIO, op. cit. 130.
- 6 Srv. ORBE, A. *Espiritualidad de san Ireneo*, Roma 1989, 315–8.
- 7 Srv. THUNBERG, L. cit. in MEYENDORFF, J. *La teologia bizantina. Sviluppi storici e temi dottrinali*, Casale 1984, 174.

Summary: **The Holy Spirit in the History of Salvation by St Irenaeus**

The paper presents the doctrine of St Irenaeus of Lyon on the Holy Spirit, focusing on the anthropological aspect of his wide-ranging presence in the history of salvation. The Holy Spirit enables man to participate in his body on the life of God, grants him the salvation, unites him with God and makes him fully human. There cannot be therefore any hiatus between the theology and the Christian life: without being well rooted in theology, the authentic Christian life is mutilated to a mere spiritless game on being spiritual. For Irenaeus, as well as for the catechesis of today, it is the Holy Spirit who guarantees the essential unity of Christian dogma and practice.